

საქართველოს ეროვნული ბანკი
National Bank of Georgia

PUL VƏVALYUTA

Pul – ödəniş, mübadilə, yığım və dəyərin ölçülməsi vasitəsidir. Bu gün pulun funksiyasını əskinaslar, sikkələr və elektron ödəmə vasitələri (məs., ödəmə kartları) yerinə yetirirlər, lakin tarix boyu pul dəfələrlə öz formasını dəyişmişdir.

PUL VƏ VALYUTA DÜNYASINA KİÇİK EKSKURSIYA

Qədim zamanlarda, sikkə, monitar sisteminin tətbiq edildiyi zamandan öncə, insanlar bir-birinə, ət, silah, buğda və s. kimi müxtəlif malları hədiyyə edir, borc verir və ya birbaşa bir-biri ilə mübadilə edirdilər. Əmtəələrin mübadiləsi “barter” adlanır. Mübadilə prinsipi üzərində qurulan sistemlərin həm də öz mənfi tərəfləri var idi. Məsələn, insanların bir-biri ilə mübadilə etdikləri mallara, əmtəələrə tələb hər zaman olmurdu və bu halda sövdə də baş tutmurdu. Bununla yanaşı, həm də malın, əmtəənin dəyəri məsələsində razılığa gəlmək çətin idi və malların mübadiləsi əksər hallarda çox vaxt aparırdı.

Zaman keçdikcə, tədricən əmtəə pulu yarandı. İnsanlar silah, balıqqulağı, daşlar, sümüklər, duz və s. kimi, asanlıqla mübadilə edilən müxtəlif əşyalardan ödəniş vasitəsi kimi istifadə etməyə başladılar və bu da malların mübadiləsi prosesini olduqca asanlaşdırdı və sürətləndirdi. Lakin əmtəə pul vahidlərinin dəyəri yenə də razılaşma predmeti olaraq qaldı.

İlk sikkələr e.ə. təxminən 600-cü ildə Lidiyada (müasir Türkiyə) kəsilmişdir. Sikkələr qızıl və gümüş kimi qiymətli metallardan hazırlanırdı və onlar müəyyən bir konkret dəyərə malik idilər. Sikkələrin tətbiqi beynəlxalq ticarətin genişlənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə

təsir göstərdi. Antik dünyada sikkələr xüsusi pul zərb edən müəssisələrdə, zərbxanalarda kəsilirdi. Ölkənin hökmdarları üçün isə buraxdıqları sikkələrin saxtalaşdırılmaqdan qorunması vacib və ciddi çağırışlardan biri idi. Sikkələr ağır, daşınması çətin və soyğunçular üçün asan şikar idilər. Bundan əlavə, kifayət qədər sikkənin hazırlanması üçün zəruri miqdarda qiymətli metalların əldə edilməsi də çox çətin idi. Mövcud olan çağırışlara cavab olaraq, əsrlər keçdikcə tədricən kağız pullar dövriyyəyə daxil olmağa başladı. Maraqlıdır ki, ilk kağız pullar (kağızın özü kimi) Çində yarandı, Avropada isə kağız puldan ilk dəfə 6 əsrdən sonra, eramızın 1661-ci ilində İsveçdə istifadə etməyə başladılar.

MÜASİR PUL VƏ VALYUTA

Bu gün ölkələrin əksəriyyətinin öz pulu vardır və onlar müəyyən konkret ərazidə qanuni ödəniş vasitəsi hesab olunurlar. Konkret bir ölkədə və ya bir ərazidə tətbiq edilən pul vahidi valyuta adlanır. Məsələn, Gürcüstanda rəsmi valyuta lari, Türkiyədə lirə, Avrozonanın 19 ölkəsində isə avrodur.

Bütün valyutaların adı (lari, avro, dollar kimi) vardır və onlar müəyyən edilmiş nominalda əskinaslar və sikkələr şəklində dövriyyəyə buraxılırlar. Bununla yanaşı, hər bir valyuta üçün emissiya (buraxılış), məhv edilmə və təhlükəsizliyin təmin edilməsinin ciddi, sərt standartları müəyyən edilmişdir ki, bu da onları saxtalaşdırmaqdan qoruyur.

Son dövrdə texnoloji inkişafın ardınca əskinaslar və sikkələr ilə parallel olaraq, plastik ödəniş kartları (yəqin ki, Sizin də plastik kartınız vardır) və elektron pul kimi

elektron ödəniş vasitələri yayılmışdır. Elektron pul istifadəçilərdən qəbul edilmiş nağd pula ekvivalent olan dəyərdir və o elektron olaraq “elektron pul kisəsində” saxlanılan nağd pul miqdarına ekvivalent olan dəyəri ifadə edir.

“Elektron pul kisəsi” üzərində həm internet, həm də ödəniş kartları vasitəsilə sərəncam vermək mümkündür. İstifadəçi elektron pullar ilə ticarət və xidmət obyektlərində mal və ya xidmət əldə edə, pulu köçürə və digər əməliyyatları reallaşdıra bilər. Elektron ödəniş vasitələrinin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onlar köhnəlmir, onların istifadəçiləri isə pulun oğurlanmasından və itirilməsindən daha çox qorunmuş olur və bank kassaları qarşısındakı növbələrdə vaxt itirmirlər. Bununla yanaşı, ödəniş kartı ilə pulu daşımaq asandır, elektron qaydada istənilən vaxt internet və telefon vasitəsilə pulu əldə etmək mümkündür.

GÜRCÜ PULU HAQQINDA

Gürcüstanın ölkə ərazisində yeganə qanuni ödəniş vasitəsi olan rəsmi valyutası (azad sənaye zonaları barədə Gürcüstan qanunu ilə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla) laredir və onun “ლ” kimi öz simvolu vardır və bu Gürcüstan Milli Bankının Şurası tərəfindən 7 iyul 2014-cü il tarixində təsdiq edilmişdir. Gürcü puluna əskinaslar və sikkələr, eləcə də əlamətdar tarixi hadisələrə və günlərə, ildönümlərinə həsr olunmuş kolleksiya təyinatlı əskinaslar və sikkələr şəklində rast gəlinir. Qeyd etmək lazımdır ki, pulların saxlanması vasitələrindən biri kimi sərmayə və investisiya sikkələri də mövcuddur.

Gürcüstanda pul nişanlarını emissiya etmək, yəni pulu çap edib dövriyyəyə

buraxmaq hüququ yalnız Gürcüstan Milli Bankına məxsusdur. Bununla yanaşı, Gürcüstan Milli Bankı sistemativ olaraq istifadəyə yararsız pulların dövriyyədən çıxarılmasını və məhv edilməsini, onların müvafiq miqdarda yeni əskinaslarla və sikkələrlə əvəz edilməsini həyata keçirir. Kağız pulların orta ömürü, yəni pulların təbii şəkildə aşınaraq, köhnələrək istifadəyə yararsız hala düşdüyü dövr nəzərə alınmaqla, nominalın istifadə müddəti 1 ildən 5 ilə qədərdir, sikkələr isə olduqca uzun müddət dövriyyədə qala bilirlər.

Dövriyyəyə nominalı 1, 2, 5, 10, 20 və 50 tetri, 1 və 2 lari olan sikkələr (Miladın 2000 illiyi ilə əlaqədar 2000-ci ildə və Gürcüstan dövlətçiliyinin 3000-ci illiyi ilə əlaqədar olaraq nominalı 10 lari olan yubiley sikkələri də), eləcə də nominalı 5, 10, 20, 50, 100 və 200 lari olan əskinaslar buraxılmışdır. 5 larialıq əskinasın üzərində İvane Cavaxişvilinin, 10 larialıq əskinasın üzərində Akaki Seretelinin, 20 larialıq əskinasın üzərində İlya Çavçavadzenin, 50 larialıq əskinasın üzərində Kraliça Tamaranın, 100 larialıq əskinasın üzərində Şota Rustavelinin, 200 larialıq əskinasın üzərində isə Kakutsa Çolokaşvilinin təsviri verilmişdir. Gürcüstan Milli Bankı 2016-cı ildən mərhələli şəkildə dövriyyəyə yenilənmiş əskinasların buraxılmasına başlamışdır.

Yenilənmiş əskinaslar parlaq, kəskin rənglər spektri ilə fərqlənirlər və onların tərtibat üslubu, parametrləri və qoruyucu nişanları müasirdir, aprobasiyadan keçmişdir və hər bir nominal üçün ardıcılıdır. Larinin yenilənmiş əskinasları yüksək texnoloji prosesin tətbiqi ilə işlənilmiş qoruyucu nişanlara malikdir və istifadəçi tərəfindən asan

anlaşılır. Bununla yanaşı, yenilənmiş əskinaların hazırlanmasında istifadə edilən material çirklənməyə və təbii aşınmaya, köhnəlməyə qarşı davamlılığı ilə fərqlənir.

 PULUN QORUYUCU NİŞANLARI

Həqiqi pulu saxta puldan fərqləndirmək üçün larinin yenilənmiş əskinalarının qoruyucu nişanları, elementləri haqda bilməyimiz vacibdir, Saxtalaşdırılmış əskinası xüsusi cihazların köməyi ilə, eləcə də adi gözlə müəyyən etmək mümkündür: işığa (məs., günəşə tərəf) tutub baxmaqla, baxış bucağını dəyişməklə, və ya toxunmaqla. Əskinası işığa tərəf tutaraq baxsanız aşağıdakıları görəcəksiniz:

- 1. Nominala uyğun olan portretin təsviri ilə su nişanı, (məs., 50-larilik üçün Kraliça Tamaranın), nominalın rəqəmi (məs., 50) və larinin simvolu (ლ).
- 2.Üzərində, məs., “50 lari” nominalın qeyd olunduğu fasiləsiz xətlə işığa tutduqda birləşən əskinanın arxa tərəfindəki şaquli qoruyucu fasiləli, punktirli xətt. Əskinası müxtəlif bucaqlar altında əyərək baxdıqda aşağıdakıları görmək olar:
 - 1.Əskinanın ön tərəfində holoqramın dəyişən effekti;
 - 2.Əskinanın ön tərəfində nominalı əks etdirən gizli rəqəm (məs., 50) və optiki dəyişkən boya;
 - 3.Əskinanın arxa tərəfində iris xətti, zolağı (şəffaf boya ilə çəkilmiş) və punktirli, fasiləli qoruyucu sapın rəng transfüzyonu. Əskinanın üzərində barmağı sürüşdürdükdə, ona toxunduqda aşağıdakılar hiss olunur:
 - 1.Əskinanın ön tərəfində grafik detalların (məs., portretin) üzərinə çəkilmiş relyefli boya qatı;

- 2.Əskinanın ön tərəfində onun kənarı boyunca çəkilmiş qısa üfüqi relyef xətləri. Bu görmə qabiliyyəti zəif olan insanlara əskinanın nominalını müəyyən etmək imkanı verir.
- 3.Yenilənmiş larinin və pulun qoruyucu nişanları haqda əlavə məlumatı Gürcüstan Milli Bankı tərəfindən yaradılmış xüsusi veb sahifədən əldə edə bilərsiniz: www.ganakhlebulilari.ge

 MÜBADİLƏ MƏZƏNNƏSİ HAQQINDA

Valyutanın mübadilə məzənnəsi bir ölkənin valyutasının dəyərinin, digər başqa bir ölkənin valyutasında, pul vahidində ifadə olunmasıdır. Hər bir ölkənin mərkəzi bankı öz valyuta məzənnəsinin rejimini müəyyən edir və müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə valyuta siyasətini həyata keçirir. Mübadilə məzənnəsinin rejimi sabit, üzən və ya qarışıq ola bilər. Sabit mübadilə məzənnəsi rejimində konkret bir ölkənin valyutasının mübadilə məzənnəsinin sabit dərəcə ilə başqa bir ölkənin valyutasının (və ya valyutaların) məzənnəsinə bağlanmasını, üzən mübadilə məzənnəsi rejimində isə mübadilə kursu tələb və təklifdən asılı olaraq bazar qüvvələrinin qarşılıqlı təsiri ilə formalaşmasını nəzərdə tutur. Eləcə də qarışıq tipli aralıq rejimlər mövcuddur və bu zaman mübadilə kursu sərt şəkildə fiksə edilmir və müəyyən dərəcədə onu idarə etmək mümkündür. Gürcüstanda qısamüddətli dövrdə dalğalanmalarla xarakterizə olunan üzən məzənnə rejimi mövcuddur və bu səbəbdən də ilk baxışda üzən məzənnə rejimi cəlbedici görünməyə bilər. Lakin,

eyni zamanda məzənnənin çevikliyi şokların yumşaldılması funksiyasını yerinə yetirir və uzunmüddətli dövrdə iqtisadi artımı və məşğulluğu təşviq edir.

Məsələn, xarici tələb azaldıqda neqativ şok zamanı, məzənnənin qiymətdən düşərək ucuzlaşması gürcü ixracına tələbi artırır, ixracı stimullaşdırır (çünki ixrac ucuzlaşır) və idxalı azaldır (çünki idxal bahalaşır). Bu yolla məzənnənin çevikliyi şokun iqtisadiyyata mənfi təsirini neytrallaşdırır.

Sabit, fiksə edilmiş mübadilə məzənnəsi rejimində isə xarici şokların qarşısını almaq, məs., əmək haqqının azalması, işsizlik səviyyəsinin artması kimi böyük sosial itkilərlə nəticələnir.

ABŞ dollarına qarşı larinin rəsmi mübadilə məzənnəsi banklararası valyuta bazarında bağlanmış əqdlər əsasında hesablanır və Gürcüstan Milli Bankı tərəfindən elan edilir. Digər ölkələrin valyutalarına qarşı larinin rəsmi mübadilə məzənnəsi isə beynəlxalq bazarlarda və ya emitent ölkənin daxili valyuta bazarında mövcud kross-məzənnənin hesablanması əsasında müəyyən edilir.

Valyuta ticarəti "Blumberq" beynəlxalq ticarət sistemində həyata keçirilir. 2021-cu ilin dekabr ayına olan vəziyyətə görə Gürcüstanda müxtəlif məqsədlər üçün Blumberq sistemindən 27-yə yaxın təşkilat istifadə edir. Bu təşkilatlardan 14 kommersiya bankı və 5 mikromaliyyə təşkilatı xarici valyuta ilə ticarət aparır. Blumberq ticarət sistemində bu maliyyə institutlarının ticarətinin fəallığını onların müştəriləri (fiziki və hüquqi şəxslər) tərəfindən verilən alqı-satqı üzrə tapşırıqları şərtləndirir. Qeyd edilən sistemdə bağlanmış əqdlər, sövdələr

nəzərə alınaraq larinin ABŞ dollarına qarşı orta çəkili məzənnəsi hesablanır və bu növbəti gün larinin rəsmi mübadilə kursu, məzənnəsi kimi elan edilərək Gürcüstan Milli Bankının rəsmi veb sahifəsində dərc edilir: www.nbg.gov.ge

Nəzərə almaq lazımdır ki, əgər sizin bu və ya digər formada xarici valyuta ilə əlaqəniz varsa, mübadilə məzənnəsinin dəyişməsi Sizin maliyyə vəziyyətinizə və qərarlarınıza əhəmiyyətli şəkildə təsir göstərə bilər.

Məsələn, fərz edək ki, Sizin xarici valyutada gəliriniz və öhdəliyiniz vardır, malların idxalı və ya ixracı ilə məşğulsunuz, xaricdə səyahət etməyi və ya təhsil almağı planlaşdırırsınız.

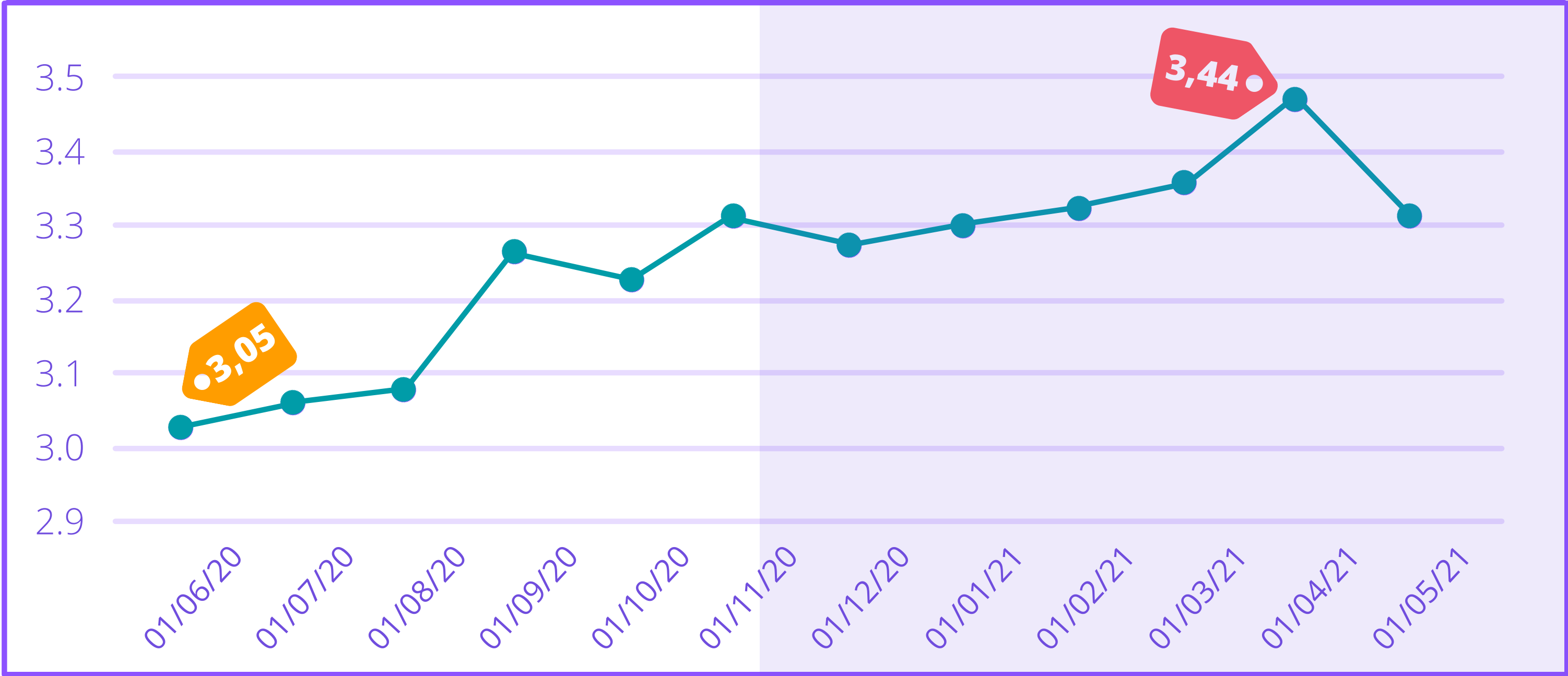
Gəlin belə bir vəziyyətə baxaq: əgər Siz krediti xarici valyutada götürmüşünüzsə, gəliri isə lari ilə əldə edirsinizsə, onda bu o deməkdir ki, siz hər bir ödəniş üçün larinə xarici valyutaya konvertasiya etməlisiniz, dəyişməlisiniz (yəni, gürcü larisini ilə xarici valyuta almalısınız) və kredit ödənişini reallaşdırmalısınız.

Əgər lari xarici valyutaya nəzərən qiymətdən düşərsə, o zaman dollar ilə ödənişləri reallaşdırmaq üçün daha çox miqdarda lari dəyişməli olacaqsınız. Siz aşağıda göstərilən 1 №-li qrafikdə - 24/05/2020 - 24/04/2021 dövrü üçün ABŞ dollarına qarşı larinin mübadilə məzənnəsinin dinamikasına baxa bilərsiniz.

Aşağıda verilmiş qrafik üzrə nümunəyə baxaq. Fərz edək ki, Siz 24 may 2020-ci il tarixindən xarici valyutada götürdüyünüz kreditdən istifadə edirsiniz və aylıq ödənişiniz 1,000 ABŞ dolları təşkil edir. İlk ödəmə günü, yəni iyunun 24-də, 1 ABŞ dolları 3.053 lari təşkil edirdi; müvafiq olaraq, Siz 1,000 ABŞ dolları almaq və

ödəniş etmək üçün 3053 ləri xərcləməlisiniz. Bir neçə aydan sonra, yəni 2021-ci ilin aprel ayında lərinin dollara nəzərən mübadilə kursu 3.446-ya qədər qalxır və ləridə ifadə olunan kredit ödənişi 3446-ya bərabər olur.

Bu sadə misalə görə iki kredit ödənişi arasındakı fərq 393 ləri (3.446 – 3.053 = 393) olacaq və bu iki kredit ödənişi arasındakı əhəmiyyətli fərq borcalanın maliyyə rifahına mənfi təsir göstərə bilər.

Sonrakı aylar ərzində mübadilə məzənnəsinin kursunun dəyişməsilə əlaqədar ləridə ifadə edilmiş dollarla ödənişlər hər gün dəyişir - gah artır, gah da azalır - bu da ki, əlavə maliyyə qeyri-müəyyənliyi yaradır və konkret maliyyə planlarının tərtib edilməsini əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir.

Beləliklə, kredit götürmək haqda qərar qəbul etməzdən əvvəl mübadilə məzənnəsinin dəyişmə riskini mütləq nəzərə almaq və maliyyə problemlərindən qaçmaq üçün müvafiq qərarlar qəbul etmək lazımdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, malların ixrac və ya idxalını həyata keçirdiyiniz halda belə, xarici valyutaya nəzərən lərinin mübadilə məzənnəsinin dəyişməsi Sizin büdcənizə mütləq təsir göstərəcəkdir: əgər ləri xarici valyutaya münasibətdə möhkəmlənərsə, o zaman idxal ucuzlaşacaq, ixrac isə bahalaşacaq, əgər ləri xarici valyutaya münasibətdə ucuzlaşarsa, o zaman idxal bahalaşacaq,

ixrac isə ucuzlaşacaqdır. Müvafiq olaraq, biznes sahibləri, eləcə də fiziki şəxslər öz büdcələrini planlaşdırarkən mütləq mübadilə məzənnəsinin mümkün dəyişməsini və onunla əlaqədar olan riskləri nəzərə almalıdırlar. Mübadilə məzənnəsinin dəyişkənlik məsələsi xaricdə səyahət və ya təhsilin davam etdirilməsi planlaşdırıldığı zaman da az diqqət tələb etmir. Bu cür vəziyyətlərdə, dollarla təqdim edilən xərcləri ləriyə çevirmək məqsədəuyğundur, yəni xaricdə səyahətin və ya təhsilin bizə ləridə neçəyə başa gələcəyini (o cümlədən, təyyarə biletinin dəyəri, qidalanma və yaşayış xərcləri və s.) müəyyən etmək lazımdır. Bununla yanaşı, hər hansı bir əşyanı internetlə xarici valyuta ilə almazdan öncə, onunla əlaqədar olan xərcləri analoji malın Gürcüstanda ləri ilə alınmasının xərcləri ilə müqayisə etmək düzgün yanaşmadır.

KRİPTOVALYUTALAR HAQQINDA

Son dövrdə dünya miqyasında getdikcə

məşhurlaşan virtual (kriptoqrafik)

valyutaları da qeyd etmək lazımdır.

Gürcüstanda virtual valyuta qanuni ödəniş

vasitəsi hesab edilmir və Gürcüstan Milli

Bankının tənzimlənmə sahəsinə daxil

deyildir. Müvafiq olaraq, kriptovalyutalar

ilə əlaqədar olan istənilən əməliyyatı

həyata keçirərkən, müvafiq riskləri

diqqətlə götür-qoy etməli və aşağıdakıları

nəzərə almalısınız:

•Virtual valyutalar üçün qiymətlərin böyük

dəyişikliyi, volatilliyi, dalğalanmaları

xarakterikdir və bu səbəbdən də

istehlakçı həm gəlir əldə edə bilər və həm

də maliyyə itkilərinə məruz qala bilər.

Müvafiq olaraq, əvvəlcədən yaxşı

düşünmək lazımdır ki, bu növ

proqnozlaşdırılmayan valyutaya vəsait

yatırmağa dəyər, ya dəyməz;

•Kriptovalyutaların mərkəzi tənzimləyici

orqanı yoxdur və bu səbəbdən də

istehlakçıların problemlərinin qeyd

edilməsi və həlli prosesləri əhəmiyyətli

dərəcədə çətinləşir;

•Virtual valyutalarla ticarətin reallaşdırıldığı

mübadilə platformaları və rəqəmsal pul

kisələri müxtəlif ölkələrdə yaradılmışdır və

onların hüquqi statusu bir çox halda

qeyri-müəyyəndir. Bununla yanaşı, bu cür

platformalar və onlar vasitəsilə

istehlakçıların pulu hesabına reallaşdırılan

əməliyyatlar kiberhücumlar üçün

potensial hədəf ola bilər və istehlakçılar

bunu da mütləq nəzərə almalıdırlar;

•Virtual valyutanın anonimliyi və ya

psevdo-anonimliyi onu qeyri-qanuni

fəaliyyət, o cümlədən, çirkli pulların

yuyulması üçün cəlbədicidir və bu da

bunu da mütləq nəzərə almalıdırlar;

•Virtual valyutanın anonimliyi və ya

psevdo-anonimliyi onu qeyri-qanuni

fəaliyyət, o cümlədən, çirkli pulların

yuyulması üçün cəlbədicidir və bu da

onların istifadəçiləri üçün əlavə risklər

yaradır. Əgər Siz kriptovalyutaya müəyyən

məbləğdə yatırım etməyi

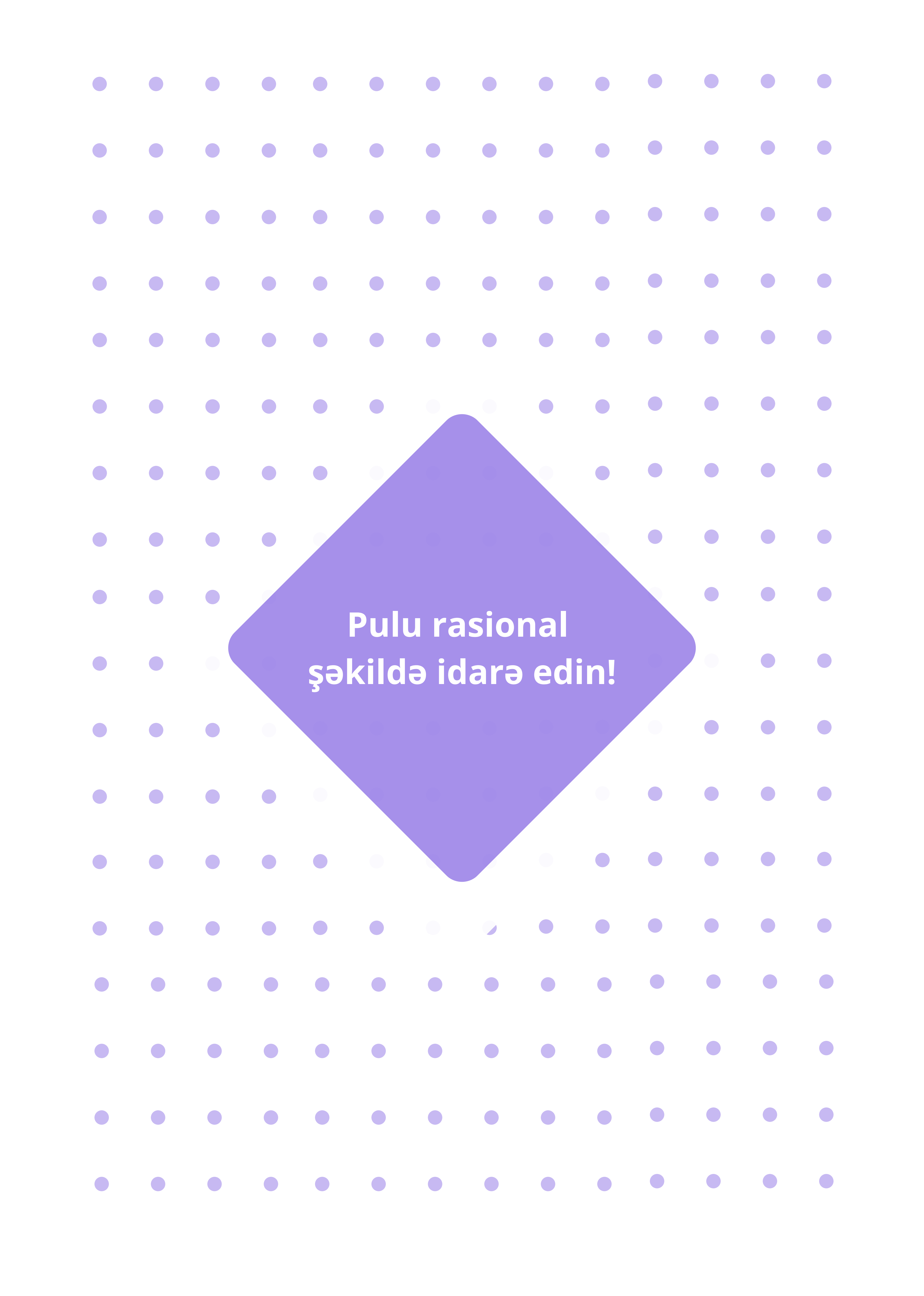
planlaşdırırsınızsa, onda mütləq yuxarıda

qeyd edilən riskləri nəzərə alın və bu

məqsəd üçün yalnız elə bir məbləğdə pul

yatırın ki, onun itirilməsi Sizin maliyyə

vəziyyətinizi təhlükəyə salmasın.

**Pulu rasional
şəkildə idarə edin!**

